

ВІДГУК
офіційного опонента
завідувача кафедри теоретичної та прикладної психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктора психологічних наук, професор **ГАЛЯНА Ігоря Михайловича**
на дисертацію **ДУДНИКА Юрія Ігоровича**
на тему: **«Психологічні особливості навчальної діяльності студентської молоді
в екстремальних умовах»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 «Психологія»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми. Тривалі бойові дії в Україні та супутні безпекові загрози кардинально змінюють умови, у яких формується майбутній фахівець. Ситуація стає критичною через те, що реальна небезпека для життя накладається на внутрішні суперечності юнацького віку, зокрема на кризу самовизначення та пошук ідентичності. Це подвійне навантаження дестабілізує мислення й увагу студентів, знижує продуктивність їхньої щоденної праці та веде до психоемоційного виснаження, що вимагає наукового обґрунтування засобів психологічної підтримки.

За таких обставин вища школа потребує дієвих моделей супроводу, які допомагають індивіду зберігати контроль над процесом навчання, усвідомлено діяти в умовах невизначеності та опановувати ефективні стратегії подолання стресу. Формування у студентів стійких навичок саморегуляції та чітких професійних орієнтирів є основою їхньої академічної спроможності під час війни. Необхідність виявлення цих механізмів визначає своєчасність дисертаційного дослідження Ю. І. Дудника.

Наукова новизна дослідження. У дисертаційному дослідженні вперше системно описано особливості навчальної діяльності студентської молоді, що здійснюється в екстремальних умовах, які стали наслідком розгорнутої воєнної агресії. Зокрема, на основі теоретичного аналізу виокремлено та описано три типи реагування студентів на стрес, які специфічно виявляються в процесі навчання: дезадаптивний (висока тривожність, виснаження, уникання та втрата мотивації); компенсаторний (підтримка активності ціною надмірного напруження та страх невдачі); адаптивний (психологічна стійкість, гнучкі копінг-стратегії та висока самостійність). Окрім цього, на емпіричному рівні виокремлено та схарактеризовано три якісно відмінні психологічні профілі студентів під час їхнього навчання в зазначеному контексті: академічно-залучений тип (переважання позитивних оцінок характеру своєї навчальної діяльності, висока результативність навчання, підвищена мотивованість, найнижчий рівень стресу та низька частота ідентифікації із соціальними ролями); соціально-тривожний тип (найвищі показники мотивованості та професійно-рольової ідентифікації за помірно позитивних оцінок характеру власної діяльності та високої

результативності навчання, що поєднуються з найвищим рівнем стресу); пасивно-відсторонений тип (виражено негативні оцінки характеру своєї навчальної діяльності, низька результативність навчання, наявність мотиваційного вакууму та відчуження від соціальних ролей на тлі помірного рівня стресу).

Отримані емпіричним шляхом дані та їх аналіз дозволили розширити наукові уявлення про гендерні відмінності у характеристиках навчальної діяльності студентів, а також про спільні й відмінні риси цієї діяльності в групах різних курсів і профілів підготовки. Зокрема, доведено, що для більшості здобувачів виокремлюються різноспрямовані вектори успішності, де частина молоді виявляє здатність утримувати або підвищувати показники результативності навчальної діяльності завдяки задоволеності навчанням, збалансованості внутрішніх та зовнішніх мотивів, здатності до самоосвіти, психологічній стійкості та інтегрованості академічного й професійного компонентів Я-концепції особистості. Розбіжності у вияві психологічних профілів хлопців та дівчат студентського віку виявляються у переважанні вищої включеності, здатності до саморозвитку та соціально-тривожного типу реагування у жінок, тоді як у чоловіків зафіксовано вищий рівень амотивації та концентрацію пасивно-відстороненого типу. Порівняльний аналіз характеристик навчальної діяльності студентів різних курсів засвідчив наявність кризового стану у здобувачів другого курсу, що супроводжується зниженням мотивації, незадоволеністю характером навчальної діяльності та значуще вищою часткою осіб із пасивно-відстороненим профілем, натомість у групах третього й четвертого курсів прояви цього стану є значуще нижчими, а результати відображають вищі показники схвалення студентами старших курсів обраного професійного шляху та його майбутніх перспектив.

Розбіжності у характеристиках навчальної діяльності залежно від обраної спеціальності виявляються у вищій частоті представленості пасивно-відстороненого профілю та нижчих показниках здатності до самоосвіти й саморозвитку у студентів напряму харчових технологій і біоресурсів; поєднанні вираженого стресу із найвищими показниками вмотивованості до професійного зростання у майбутніх психологів; переважанні академічно-залученого типу та високій плановірності у здійсненні власної навчальної діяльності в студентів економіко-управлінського профілю, а також поєднання низького рівня стресу зі зниженою навчальною мотивацією та нижчими показниками здатності до самоосвіти й саморозвитку в студентів ІТ-сфери. Окремо конкретизовано відмінності за джерелом фінансування, де зафіксовано вищі показники успішності навчання у студентів бюджетної форми порівняно з контрактною.

Результати дослідження доповнюють науково-методичні засади психолого-педагогічного супроводу навчальної діяльності студентів в екстремальних умовах обґрунтованою системою принципів цього процесу (рефреймінгу, задоволення психологічних

потреб та опори на ресурси, розвитку психологічної стійкості, безпечної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, гнучкості та планованості, самодетермінації та самоефективності, ціннісно-смыслового наповнення освіти). Окрім цього, розширено наукові уявлення про засоби підтримки молоді в екстремальних та постекстремальних умовах завдяки їх систематизації за категоріями інтервенцій дидактично-інтерактивних, емоційно-стабілізуючих, когнітивно-регулятивних, мотиваційно-ресурсних та цифрово-опосередкованих інструментів учіння. Також поглиблено знання про ефективність комплексних програм підтримки студентства, що інтегрують когнітивно-поведінковий та ціннісно-смысловий підходи.

Дисертація Ю. І. Дудника сприяє подальшому розвитку наукових поглядів на вдосконалення освітнього процесу в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців в екстремальних умовах. Автор переконливо обґрунтовує доцільність урахування індивідуально-психологічних особливостей студентської молоді під час розроблення тренінгових програм, спрямованих на плановане подолання суб'єктивно та об'єктивно значущих труднощів студентів у їхній навчальній діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх безпосереднього залучення у викладанні навчальних дисциплін: «Психологія та педагогіка вищої школи», «Психологічна допомога в кризових та екстремальних ситуаціях», «Психологія стресу». Сформульовані автором принципи оптимізації навчання студентської молоді в екстремальних умовах можуть бути покладені в основу розроблення новітніх технологій психолого-педагогічної підтримки студентів різних спеціальностей. Запропонована здобувачем програма супроводу навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних і постекстремальних умовах може використовуватися у практичній діяльності психологічних служб ЗВО та безпосередньо у практиці проведення психотренінгів у закладах вищої освіти.

Особистий внесок здобувача полягає у самостійному проведенні досліджень, статистичній обробці одержаних результатів, їх аналізі та узагальненні.

Здобувач особисто здійснив пошук та аналіз джерел літератури, самостійно розробив концептуальну модель навчальної діяльності, вивів та сформулював систему принципів її оптимізації, виокремив категорії психологічних інтервенцій та побудував тренінгову програму, а також безпосередньо виконав обсяг емпіричного дослідження, проаналізував його результати й здійснив статистичну обробку одержаних кількісних та якісних даних. Результати проведених досліджень у повному обсязі опубліковані здобувачем у наукових працях. Узагальнення результатів досліджень, опрацювання даних порівняльного аналізу, формування фінальних висновків та пропозицій, а також планування дизайну дослідження, добір комплексу діагностичних методик та організаційне забезпечення збору емпіричної вибірки з урахуванням характеристик навчальної діяльності студентської молоді в освітньому

процесі та практиці надання психолого-педагогічного супроводу студентам здійснено за консультативної допомоги наукового керівника.

Основні результати досліджень опубліковано в 13 наукових працях, із яких 3 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому виданні іншої держави, 9 тез наукових доповідей.

Високий ступінь **обґрунтованості сформульованих у дисертації основних положень, висновків та рекомендацій** зумовлений тим, що здобувач коректно застосував комплекс психодіагностичних, контент-аналітичних та математико-статистичних методів, які повністю відповідають поставленій меті й завданням. Об'єктивність наукових результатів та наведених у роботі узагальнень підтверджує зібраний фактичний матеріал емпіричного зрізу кількісних і якісних даних, а також результати апробації авторської тренінгової програми супроводу. Дослідження охоплює репрезентативну кількість досліджуваних, містить процедуру експертної перевірки надійності кодування за допомогою коефіцієнта каппа Коена та спирається на коректне статистичне опрацювання первинних даних.

Автор сформулював висновки чітко, логічно й аргументовано на основі отриманих емпіричних показників, забезпечивши їх повну відповідність поставленим завданням. Наведені до кожного розділу підсумки чітко засвідчують новизну отриманих результатів.

Значна кількість ілюстративного матеріалу (22 малюнки та 40 таблиць) суттєво полегшує сприймання результатів дослідження.

Дисертація містить анотації, вступ, 3 розділи та висновки до них, висновки, список використаних джерел та додатки.

Загальна характеристика роботи. У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження та визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами й грантами. Сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет, розкрито методи дослідження, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, а також відображено особистий внесок здобувача, відомості щодо апробації, публікацій, структури та обсягу дисертації.

У *першому розділі* автором здійснено послідовний та ретельний аналіз теоретико-методологічного підґрунтя дослідження психологічних особливостей навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах. Здобувач висвітлює наявні наукові дані про сутність навчальної діяльності, вікові особливості студентів, структуру та чинники ефективності навчання, аналізує поняття екстремальних умов та їх вплив на особистість і діяльність, робить змістовні узагальнення та коректні висновки про сутність досліджуваних явищ. Дудник Ю. І. виокремлює три типи реагування студентської молоді на стрес, розглядаючи дезадаптивний тип як схильність до уникання та втрати мотивації, компенсаторний – як підтримку активності ціною надмірного напруження, а адаптивний – як психологічну стійкість та продуктивні копінг-стратегії.

У *другому розділі* представлено емпіричне дослідження психологічних особливостей навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах. Здобувач детально обґрунтовує організацію та процедуру збору даних, дібраний психодіагностичний інструментарій, а також методи математико-статистичної обробки результатів. На основі узагальнених емпіричних даних здійснено послідовний якісний аналіз, який дозволив дійти обґрунтованих висновків щодо процесуальних та результативних характеристик навчальної діяльності студентів, особливостей їх академічної мотивації, здатності до саморозвитку, проявів стресу, структури самовизначення, а також типології психологічних профілів студентської молоді в екстремальних умовах.

Третій розділ роботи присвячено визначенню психологічних умов оптимізації навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних та постекстремальних умовах на основі висновків, сформульованих за результатами емпіричного дослідження. Автор виводить та обґрунтовує систему принципів оптимізації навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах, а також аналізує методи й прийоми психолого-педагогічного супроводу як засоби реалізації згаданих принципів.

Для практичного застосування розроблених принципів здобувач, узагальнюючи наявний науковий інструментарій, здійснює його категоризацію, визначає можливості застосування різних інтервенцій для підтримки навчальної діяльності в стресових умовах, а далі пропонує авторський психотренінг та проводить його експериментальну перевірку. В описі змісту програми, її структури та процедури апробації простежується дослідницька мета – перевірити ефективність запропонованої програми психолого-педагогічного супроводу навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних і постекстремальних умовах. Автор, застосовуючи тренінгову програму на експериментальних групах та програму активного плацебо-контролю на контрольних групах студентів другого курсу, доводить, що участь у розробленому тренінгу сприяє розвитку стратегічного підходу до навчання, зниженню рівня тривоги та стресу, а також актуалізації професійної ідентичності та ціннісно-сислової інтеграції навчальної діяльності.

Висновки до дисертації є змістовними, повно розкривають тему роботи та відображають послідовне вирішення поставлених дослідницьких завдань.

Список використаних джерел налічує 572 найменування, оформлений відповідно до встановлених вимог та охоплює праці вітчизняних і зарубіжних авторів з проблематики дослідження.

Додатки до дисертації викладено на 61 сторінці, таблиці оформлено згідно з вимогами, вони доповнюють та додатково аргументують отримані результати й висновки.

Структура, обсяг та оформлення представленої дисертації відповідають встановленим вимогам. Матеріали дисертації викладено аргументовано й у повному обсязі.

Анотація достатньо повно відбиває зміст дисертації. Робота написана літературною мовою й оформлена відповідно до чинних вимог. Матеріал викладено чітко, послідовно та логічно.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертація є результатом самостійного дослідження, в якому автор коректно використовує посилання на опрацьовані джерела, дотримуючись принципів академічної доброчесності.

Дискусійні, критичні зауваження та запитання до дисертанта. Загалом, високо оцінюючи дослідження, виконане Ю. І. Дудником, варто звернути увагу на такі аспекти, що потребують додаткових роз'яснень автора:

1. Як саме виокремлені три психологічні профілі студентів співвідносяться з типами реагування на стрес, описаними в теоретичному розділі? Чи можна говорити про їх пряму відповідність?

2. Як Ви можете пояснити факт, що студенти-психологи, маючи найвищий рівень стресу, одночасно демонструють найвищу мотивацію до навчання та здатність до саморозвитку?

3. Які критерії керували вибором саме чотирьох компонентів під час факторного аналізу, і чи перевірялася стійкість отриманої факторної структури на інших вибірках?

4. Чи були враховані результати емпіричного дослідження при розробленні програми психолого-педагогічного супроводу? Якщо так, то як саме?

5. Що із Вашого дослідження можуть почерпнути викладачі та фахівці психологічних служб закладів вищої освіти для практики своєї роботи?

Виявлені окремі недоліки і наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, зміст сформульованих висновків і рекомендацій.

Загальний висновок. Дисертація Дудника Юрія Ігоровича на тему: «Психологічні особливості навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія», є завершеною науково-дослідною працею, яка спрямована на вирішення актуальних питань оптимізації навчальної діяльності здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану та інших екстремальних умов.

Вважаю, що дисертація Дудника Юрія Ігоровича на тему: «Психологічні особливості навчальної діяльності студентської молоді в екстремальних умовах» за сукупністю якісних і формальних ознак щодо актуальності теми, обґрунтованості наукових положень і практичного значення відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44

від 12 січня 2022 року, а її автор Дудник Юрій Ігорович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

**Офіційний опонент завідувач кафедри теоретичної та прикладної психології
Національного університету «Львівська політехніка», доктор психологічних наук,
професор Ігор ГАЛЯН**